

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ & ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ 'ΦΙΛΙΠΠΟΣ'

ΙΣΤΟΡΙΚΑ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΤΕΥΧΟΣ 50ο

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2006

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ

Η ρουμανική προπαγάνδα στην επαρχία Αλμωπίας*

Του Νικολάου Δημ. Σιώκη*

Τα βλαχοχώρια της επαρχίας Αλμωπίας ή Καρατζόβας αποτελούν τμήμα μιας ευρύτερης περιοχής που περικλείεται από τα βόρεια από τον ορεινό όγκο του Βόρρα με τα τρία επιμέρους βουνά, το Καϊμακτσαλάν, τη Τζένα και το Πάικο και κατανέμονται σε δυο ομάδες, την ανατολική και την δυτική. Στην παρούσα ανακοίνωση θα μας απασχολήσει μόνο η δυτική ομάδα των βλαχομογλενιτικών χωριών που βρίσκονται στα ανατολικά σύνορα της Αλμωπίας και στο υψίπεδο μεταξύ των βουνών της Τζένας και του Πάικου και την αποτελούν η Νώτια (βλαχ. Nānta), ο Αρχάγγελος (βλαχ. Qsani ή Hoşani ή Oşini), η Περικλεία (βλαχ. Birislav), η Λαγκαδιά (βλαχ. Lugunța ή Lundzini),

τα Τρία Έλατα (βλαχ. Lescovo) και η Κρώμνη (βλαχ. Cornisor). Στους οικισμούς όμως αυτούς πρέπει να συμπεριλάβουμε την Αριδαία (βλαχ. Sâboțco ή Soboțco), αλλά και την πόλη των Γιαννιτσών (βλαχ. Yenige), στις οποίες ήταν εγκατεστημένοι αρκετοί Μογλενίτες Βλάχοι¹.

Οι Βλάχοι αυτού του χώρου, που από τους κατά καιρούς ερευνητές ονομάζονται Μογλενίτες ή Καρατζοβαλήδες Βλάχοι ή και Μεγλενορουμάνοι, αυτοαποκαλούνται βλάσοι (βλαχ. Vlași). Ο όρος Μογλενίτες προέρχεται βέβαια από τον γεωγραφικό χώρο στον οποίο βρίσκονται τα χωριά τους και ο οποίος ανταποκρίνεται στο βυζαντινό θέμα των Μογλενών, όπως ονομαζόταν

* Ανακοίνωση στην Ιστορική Ημερίδα «Μνήμες Κατοχής και Αντίστασης», που διοργανώθηκε από τη Δημοτική Κίνηση «Γιαννιτιά - Ανθρώπινη Πόλη» στο Πνευματικό Κέντρο Γιαννιτσών, την Κυριακή 17 Οκτωβρίου 2004.

¹ Η ανατολική βλαχομογλενιτική ομάδα που βρίσκεται πάνω στο Πάικο, αποτελείται από τα χωριά Σκρα (βλαχ. Liumnița), Κούπα (βλαχ. Cupa), Κάρπη (βλαχ. Târnașca), Καστανερί (βλαχ. Baronișta ή Baronița), Γρίβα (βλαχ. Criva ή Crivanji) και Αξιούπολη (βλαχ. Voimița). Βλαχομογλενιτικοί ανύπαρκτοι σήμερα οικισμοί ήταν το Παλιοχώρι, το Κόντρο Μουσιάν, το Νιριζίνι, το Τρικουσουρ, το Κάρπιν, η Πεδέλεσι, η Τσιάνγκα, η Κατούνιστε, η Γκρίπα και το Σελέστι ντι Γκρουσότ. Επίσης στο χώρο της π.Γ.Δ.Μ. τα χωριά και οι πόλεις Gorničet, Bogorodica, Mrzenci, Raduia, Negortski, Moin, Dubrovo, Huma, Serminin, Konsko, Skorje, Gevgelija, Veles, Ubogo, Gradsko, Kavadarci, Kicevo, περιλαμβάνουν στον πληθυσμό τους και βλαχομογλενίτες. Στη Βουλγαρία βλαχομογλενίτες υπάρχουν μόνο στη Jambol. Saramandu 1988, 225-245. Kahl 1999,

κατά την μεσαιωνική περίοδο η Αλμωπία².

Οι Μογλενίτες Βλάχοι που ήταν εγκατεστημένοι στην Αριδαία, τα Γιαννιτσά, τα Τρία Έλατα και την Κρώμνη αφομοιώθηκαν με τον υπόλοιπο πληθυσμό και εκσλαβίστηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα³. Αξιόλογη μαρτυρία περί αυτού αποτελεί ο βλαχομογλενίτικος οικισμός Μοίη της π.Γ.Δ.Μ., που είχε εκσλαβιστεί πολύ πριν το 1890 και αποτελούνταν από πατριαρχικούς και εξαρχικούς Βούλγαρους και από Ρωμαιοκαθολικούς⁴. Ο γλωσσικός εκσλαβισμός του εγκαταλελειμμένου σήμερα χωριού Τρία Έλατα, αν και συνέβη σχετικά νωρίς, δεν επηρέασε τις μετέπειτα στατιστικές που αναφέρουν ότι το χωριό ήταν βλάχικο και το κατατάσσουν στα βλαχομογλενίτικα χωριά. Άλλες αρχαικές αναφορές της ίδιας περιόδου παρουσιάζουν τους κατοίκους άλλοτε ως βλαχόφωνους και άλλοτε ως σλαβόφωνους⁵.

Όπως και σε άλλες περιπτώσεις βλάχικων οικισμών και εγκαταστάσεων, έτσι και στα βλαχοχώρια των Μογλενών η ρουμανική προπαγάνδα είχε διεισδύσει ανάμεσα στους εγκατεστημένους σ' αυτά Βλάχους, αν και κάπως καθυστερημένα⁶. Τα σπουδαία αποτελέσματα της προπαγάνδας στα χωριά αυτά οφεί-

λονταν αφενός στη βουλγαρική τρομοκρατία και αφετέρου στο άφθονο ρουμανικό χρήμα. Η τραγική αυτή κατάσταση περιγράφεται χαρακτηριστικά σε έκθεση του Αρχιερατικού Επιτρόπου της περιφέρειας Γευγελής Οικον. Ιωακείμ Ανανιάδη προς τον τότε Γενικό Διοικητή Μακεδονίας Στεφ. Δραγούμη με ημερομηνία 31 Ιουλίου 1913⁷. Το 1892 η ρουμανική κίνηση κατάφερε να ιδρύσει στην Ούμα το πρώτο ρουμανικό σχολείο στην περιφέρεια Μογλενών, στο οποίο μάλιστα εγγράφηκαν όλοι οι μαθητές του χωριού. Η επιτυχία της κίνησης οφειλόταν στην αδράνεια των ελληνικών αρχών και στην έλλειψη φροντίδας ίδρυσης και λειτουργίας ελληνικού σχολείου. Κατά το σχολικό έτος 1903-1904 η ρουμανική αστική σχολή και το νηπιαγωγείο της Ούμας είχαν έναν δάσκαλο και μια δασκάλα και 20 μαθητές και 10 μαθήτριες⁸.

Στα τέλη του 19ου αιώνα και συγκεκριμένα το Πάσχα του 1893 έγινε η πρώτη σοβαρή πραξικοπηματική ενέργεια της ρουμανικής προπαγάνδας στον Αρχάγγελο, όταν ο πρώην ελληνοδιδάσκαλος Γεώργιος Χρήστου προσπάθησε να ψάλλει στην εκκλησία ρουμανιστί. Τον σταμάτησαν όμως οι πρόκριτοι του χωριού, που αμέσως ζήτησαν την ε-

πέμβαση των τουρκικών αρχών⁹. Τα γεγονότα συνεχίστηκαν και με τους δυο ιερείς της κοινότητας, τον παπα - Μανώλη και τον παπα - Γεώργιο. Ο πρώτος ιερουργούσε στην κοινότητα από παλαιότερα ελληνιστί, ενώ ο δεύτερος χειροτονήθηκε ιερέας μετά από παράκληση των κατοίκων της κοινότητας και ανήμερα της εορτής του Αγίου Πνεύματος στις 16 Μαΐου 1893 επιχείρησε να ιεουργήσει βλαχιστί άνευ αδείας του οικείου αρχιερέα και παρά τις συμβουλές του παπα - Μανώλη και των προκρίτων. Έτσι οι κάτοικοι με επιστολή τους παρακαλούν τον Μητροπολίτη Μογλενών Αβέρκιο να τον καταστήσει αργό από κάθε ιεροπραξία και μάλιστα το θέμα φαίνεται να απασχόλησε και την «Επιτροπή προς ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας»¹⁰. Το 1899 η ρουμανική μερίδα του χωριού διεκδικούσε απροκάλυπτα το μισό ελληνικό σχολείο, αλλά κατάφερε να το κατοχυρώσει η ελληνική κοινότητα. Παρόλα αυτά ο ρουμανοδιδάσκαλος που εμφανίστηκε το Δεκέμβριο του ίδιου έτους στο χωριό δεν μπόρεσε να συγκεντρώσει περισσότερους από 5 μαθητές¹¹. Το 1902-1903 οι κομιτατζήδες συνεργαζόμενοι με τους ρουμανίζοντες κατάφεραν να σκοτώσουν προκρίτους και ελληνοδιδασκάλους του Αρχάγγελου και να εξαναγκάσουν όλους τους κατοίκους να προσχωρήσουν στην Εξαρχία¹².

Έναν χρόνο μετά την ίδρυση του

σχολείου του Αρχάγγελου, το 1894, ιδρύθηκε από τον ρουμανοδιδάσκαλο Rira Plana το ρουμανικό σχολείο αρρένων της Περίκλειας, που λειτουργήσε μέχρι το 1900¹³, όταν οι ελληνοφρονούντες Βλάχοι της Αλμωπίας κατάφεραν να εκδιώξουν τους ρουμανοδιδασκάλους της Λαγκαδιάς, του Αρχάγγελου, της Περίκλειας και της Ούμας (σήμερα στην π.Γ.Δ.Μ.) και να κλείσουν τα εκεί ρουμανικά σχολεία¹⁴. Εντούτοις κατά το σχολικό έτος 1902-1903 τα μικτά ρουμανικά σχολεία της περιοχής είχαν: 40 μαθητές και 16 μαθήτριες με δυο δασκάλους (μια δασκάλα κι έναν δάσκαλο) της Ούμας, 42 μαθητές με έναν δάσκαλο της Λαγκαδιάς και 80 μαθητές με δύο δασκάλους του Αρχάγγελου¹⁵.

Η προσπάθεια ίδρυσης και λειτουργίας ρουμανικού σχολείου στη Λαγκαδιά έγινε το 1898, αλλά δυο χρόνια αργότερα ο ρουμανοδιδάσκαλος εκδιώχθηκε βίαια από το χωριό και το σχολείο κατοχυρώθηκε στην ελληνορθόδοξη κοινότητα. Όμως κατά το σχολικό έτος 1903-1904 αναφέρεται ότι παράλληλα με το ελληνικό σχολείο λειτουργούσε και μια ρουμανική αστική σχολή με 28 μαθητές και έναν δάσκαλο. Το 1904 οι βουλγαρικές τσέτες με τη συνεργασία των ρουμανιζόντων συνεχίζουν την τρομοκρατική δράση τους εναντίον όσων εκδήλωναν τα ελληνικά τους φρονήματα. Στις αρχές του 1907 η ρουμανική κίνηση μισθοδοτούσε 21 άτομα και στο ρουμανικό σχολείο της Λαγκαδιάς πήγαιναν 20 μαθητές, αλλά πολλοί α-

¹ 140-142, 149, 151. Κατσάνης 2001, 11-12. Saramandu 2003, 141-146, 238-239. Γενικά στοιχεία περί των Μογλενιτών Βλάχων περιλαμβάνονται στα βιβλία των Weigand 1892. Nenitescu 1895, 379-400. Weigand 1895, 241-251. Garidan 1925. Hâciu 1936, 234-244. Βακαλόπουλος 1983, 92-93. Winnifrith 1987, 22-25. Κολτσιδάς 1994, 118-119. Νακρατζάς 1997, 79-82, 146-148. Έξαρχος 2001, 50, 68-69. Weigand 2001, 274-282. Βλ. επίσης Kahl 2004a και Kahl 2004b, όπου και η παλαιότερη και νεότερη σχετική βιβλιογραφία.

² Κολτσιδάς 1994, 31. Κατσάνης 2001, 11-12.

³ Μόδης 1967, XII, 36.

⁴ Weigand 1895, 241. Βακαλόπουλος 1983, 91-92. Weigand 2001, 274.

⁵ Κουκούδης 2001, 304.

⁶ Η ρουμανική προπαγάνδα δραστηριοποιήθηκε κυρίως κατά τα τελευταία έτη του 19ου αιώνα, παρά τις καταπίσεις της ρουμανικής προπαγάνδας ήδη από τα 1879. Κολτσιδάς 1994, 337, σημ. 133.

⁷ Κουκούδης 2001, 226-228.

⁸ Κουκούδης 2001, 298-299.

⁹ Κουκούδης 2001, 254.

¹⁰ Αδάμου 1997, 16-17, 20-21, 68-69.

¹¹ Κουκούδης 2001, 254-255.

¹² Κουκούδης 2001, 255.

¹³ Berciu - Drăghicescu 1996, 100-101.

¹⁴ Κολτσιδάς 1994, 378-379, σημ. 322. Κουκούδης 2001, 262.

¹⁵ Berciu - Drăghicescu 1996, 250.

πό τους ρουμανίζοντες αποκήρυξαν την προπαγάνδα μετά την εμφάνιση των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων στην περιοχή¹⁶.

Στη Νώτια ο πληθυσμός είχε εξισλαμιστεί περίπου στα 1759 μετά από πιέσεις των Τούρκων¹⁷. Κάποιοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν βάσει των παραδόσεων στα χωριά Αετοχώρι (παλ. ονομ. Tusim ή Tuşani) και Ασβεσταριό (παλ. ονομ. Radomir) της Πέλλας, αλλά και στα τσιφλίκια - χωριά Ομαλό (παλ. ονομ. Ramna) και Γοργόπη (παλ. ονομ. Gorgoric) του Κιλκίς, για να αποφύγουν τον εξισλαμισμό¹⁸. Αργότερα κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1922 στη Νώτια εγκαταστάθηκαν Πόντιοι και Καυκάσιοι και οι παλιοί βλαχόφωνοι εξισλαμισθέντες κάτοικοι της διασκορπίστηκαν μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως (τουρκ. Istanbul), Ραιδεστού (τουρκ. Tekirdağ), Περίστασης (τουρκ. Şarköy), Μυριόφυτου (τουρκ. Mürefte), Καλαμιτσίου (τουρκ. Yukarı Kalamış), Γανόχωρας (τουρκ. Hoşköy), Καλίμπρας (τουρκ. Kalibra), Υösüzköy, Balli, Çado, Fenerköy, Βιζύης (τουρκ. Vize), Ανακτορίου (τουρκ. Saray), Μαλγάρων (τουρκ. Malkara), Τυρολόης (τουρκ. Çorlu), Μακράς Γέφυρας (τουρκ. Uzunköprü), Αδριανουπόλεως (τουρκ. Edirne), Αρκαδιουπόλεως (τουρκ. Lüleburgaz), Σαράντα

Εκκλησιών (τουρκ. Kirklareli), Σαμακόβου (τουρκ. Demirköy), Ελευθερών (τουρκ. Babaeski), Μαγνησίας (τουρκ. Manisa), Σμύρνης (τουρκ. Izmir) και Ικονίου (τουρκ. Konya) της Τουρκίας. Μεταξύ 1916 και 1918 μια ομάδα Νωτιωτών κατευθύνθηκε προς την Τουρκία μέσω Βουλγαρίας και εγκαταστάθηκε στα ελληνικά χωριά της Ανατολικής Θράκης¹⁹. Οι μουσουλμάνοι Νωτιώτες διατήρησαν την βλάχικη γλώσσα και κάποια από τα παλιά χριστιανικά τους έθιμα παρά τον εξισλαμισμό τους, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή για την δραστηριοποίηση της ρουμανικής προπαγάνδας στη Νώτια στα 1904 με τη συμμετοχή ρουμανιζόντων Βλάχων της γύρω περιοχής²⁰. Εξάλλου στη Νώτια υπήρχε το 1904 μια εκκλησία στην οποία λειτουργούσε ρουμανίζων ιερέας²¹.

Η προπαγάνδα πάντως επιχείρησε να ιδρύσει και να λειτουργήσει ρουμανικό σχολείο και στα Τρία Έλατα περίπου στα 1903. Αρχαική πηγή του 1913 καταγράφει στο χωριό 682 εγγεγραμμένους κατοίκους, εκ των οποίων οι 502 ήταν ρουμανίζοντες και οι υπόλοιποι 180 γραικομάνοι. Η τελευταία απόπειρα δράσης της ρουμανικής προπαγάνδας έγινε το Μάρτιο του 1921 από τον τότε επιθεωρητή Δημ. Τσιώτη, που επιχείρησε να ιδρύσει ρουμανική κοινότητα, αλλά καταδιώχθηκε από τους

κατοίκους²².

Οι ρουμανίζοντες επαναδραστηριοποιούνται στην περιοχή στα 1904, επιβάλλοντας δια της βίας την χρήση της ρουμανικής στα σχολεία και στις εκκλησίες και εκδιώκοντας τους έλληνες δασκάλους. Οι ενέργειες αυτές γίνονταν με τη σύμπραξη των κομιτατζήδων που έστελναν προς τους γραικομάνους του χωριού επιστολές, με τις οποίες απειλούσαν με δολοφονίες όσους δεν θα συμμορφώνονταν με τις υποδείξεις τους²³. Στις 3 Απριλίου 1904 ο Μητροπολίτης Μογλενών Ιωαννίκιος πραγματοποίησε μετά από πατριαρχική διαταγή περιοδεία στα βλαχόφωνα χωριά των Μογλενών συνοδευόμενος από στρατιωτικό σώμα 30 ανδρών. Αναφέρει λοιπόν χαρακτηριστικά ότι ο ιερέας του χωριού Σκρα Κιλκίς Γεώργιος Παπα - Τάντσιου δολοφονήθηκε αγρίως από το κομιτάτο, επειδή αρνήθηκε να συμμορφωθεί στις απαιτήσεις του και να εισαγάγει στην εκκλησία την βλάχικη γλώσσα, το δε πτώμα του εξαφανίστηκε. Ενώ όμως όλοι οι ιερείς των βλάχικων χωριών της περιοχής χρησιμοποιούσαν στις εκκλησιαστικές ακολουθίες την ελληνική γλώσσα, στο κήρυμά τους χρησιμοποιούσαν την βλάχικη. Παρόμοια τακτική ακολούθησε ο αρχιερέας και σε ακολουθία που τέλεσε ο ίδιος κατά την εκεί παραμονή του, αναθέτοντας στον ιερέα Αθανάσιο να κηρύξει «εις γλώσσαν επιτοπίως λαλουμένην» (ενν. την βλάχικη). Στον Αρχάγγελο, που απ' τις 200 οικογένειές του οι 130 ήταν ορθόδοξες και οι 70 «βλαχοσχισματικές», τον μητροπολίτη

υποδέχτηκαν μόνο γυνακόπαιδα από το φόβο των αντιποίνων εκ μέρους των κομιτατζήδων. Κατά την επίσκεψή του στη γειτονική Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ βρήκε πάνω στην αγία τράπεζα δύο φυλλάδες της λειτουργίας, γραμμένες η μια στα ελληνικά και η άλλη στα ρουμανικά, καθώς οι κομιτατζήδες και οι σχισματικοί ιερείς επέβαλλαν στον ηγούμενο να λειτουργεί μια ή δυο φορές το μήνα βλαχιστί. Έτσι ειδοποίησε εγγράφως τον μουδέρη της Νώτιας και έστειλε τακρίριο στις τοπικές αρχές και στον Γενικό Επόπτη στη Θεσσαλονίκη Χιλμή πασά για να απαγορευτεί η είσοδος σχισματικών ιερέων στη μονή. Στην Περίκλεια πληροφορήθηκε ότι οκτώ προύχοντες του χωριού είχαν φυλακιστεί στην Θεσσαλονίκη, ενώ στη Λαγκαδιά διαπίστωσε ότι από τις 80 οικογένειες οι 45 ήταν ορθόδοξες και οι υπόλοιπες «βλαχοσχισματικές». Η περιοδεία αυτή έκλεισε με επίσκεψη του μητροπολίτη στο χωριό Ούμα, όπου από το 1889 είχαν «βλαχοδιδάσκαλο» και στην εκκλησία η λειτουργία επιτελούνταν ελληνιστί και βλαχιστί. Η απηνής εκείνη διαμάχη μεταξύ των ρουμανιζόντων και των ελληνοφρονούντων είχε ως αποτέλεσμα την πραγματοποίηση πολλών δολοφονιών πατριαρχικών Βλαχομογλενιτών εκ μέρους των ρουμανοβουλγαρικών συμμοριών που δρούσαν στην περιοχή, που συνοδεύονταν όμως και από φόνους και λεηλασίες περιουσιών ρουμανιζόντων εκ μέρους των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων²⁴.

Το ρουμανικό σχολείο της Περίκλει-

16 Κουκούδης 2001, 267-268.

17 Ο εξισλαμισμός των κατοίκων της Νώτιας ή Ενώτιας γύρω στα 1759 συνέβη κατά τη Διακαινήσιμο εβδομάδα. Ανήμερα του Πάσχα η εκκλησία του χωριού είχε περικυκλωθεί από Τούρκους στρατιώτες και μετά το τέλος της λειτουργίας ο επίσκοπος βγήκε στο προαύλιο και αναφώνησε μια μουσουλμανική ευχή, κάνοντας με αυτόν τον τρόπο γνωστό ότι επιθυμεί να αλλοξοπιστήσει. Μετά την εξωμοσία του ο επίσκοπος έγινε μουλάς (μουσουλμάνος ιεροδικαστής) στο Τουρχάν τζαμί της Λάρισας. Παπαγεωργίου 1909, 91-95. Μέλλιος 1984, σποραδικά. Βακαλόπουλος 1983, 93. Βακαλόπουλος 1986, 56. Νακρατζάς 1997, 82. Κατσάνης 2001, 12. Κουκούδης 2001, 282-284. Kahl 2002, 31-56.

18 Κουκούδης 2001, 284-285.

19 Simovski 1998, 95. Kahl 1999, 153. Κουκούδης 2001, 289.

20 Κουκούδης 2001, 288.

21 Αδάμου 1998, 9-10.

22 Κουκούδης 2001, 304.

23 Χαρακτηριστικά αναφέρονται πολλές δολοφονίες που διέπραξαν εις βάρος των ελληνοφρονούντων κατοίκων οι κομιτατζήδες Ιοβάν Καρασούλι και Ρίστο Μπαμπανλή με τις τσέτες τους. Κουκούδης 2001, 255.

24 Για τη συνεργασία των ρουμανιζόντων της περιοχής Μογλενών με τα ένοπλα βουλγαρικά σώματα βλ. Επίσημα έγγραφα 1906, 48-53. Κολτσιδάς 1994, 152-153, 211, 228-229 (σημ. 153), 241-242, 283, 284-286. Παπαγιάννης 2003, 71.

ας είχε 30 μαθητές και έναν δάσκαλο το σχολικό έτος 1902-1903, 20 μαθητές και έναν δάσκαλο το 1903-1904 και 42 μαθητές το 1905-1906²⁵.

Στα 1903-1904 οι ρουμανίζοντες και ελληνόφρονες ιερείς ήταν αντίστοιχα 3 και 3 στην Περίκλεια, 2 και 2 στην Ούμα, 2 και 2 στη Λαγκαδιά και 5 και 5 στον Αρχάγγελο²⁶. Σε έγγραφο της Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς τον Υπουργό Εξωτερικών στις 28 Φεβρουαρίου 1905 ο πρεσβευτής Γ. Γρυ-

ξω από την Ούμα 15 ρουμανίζοντες σε μια προσπάθεια εκκαθάρισης της περιοχής, αλλά το 1910 και μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων επιβλήθηκε και πάλι η χρήση της ρουμανικής γλώσσας στην εκκλησία και το σχολείο²⁹.

Πατριαρχική στατιστική του 1906 παραθέτει χαρακτηριστικά τον παρακάτω πίνακα με τον πληθυσμό, τα ρουμανικά σχολεία, τους μαθητές και τους δασκάλους στα βλάχικα χωριά της επαρχίας Μογλενών³⁰.

	Πόλεις & Χωριά	Αριθμός ελληνοβλαχ. οικογενειών	Αριθμός ρουμανιζ. οικογενειών	Αριθμός σχολών	Αριθμός διδασκάλων	Αριθμός μαθητών	Αριθμός μαθητριών
1	Όσσανη	14	160	1	1	17	13
2	Περισλάβ	0	60	1	1	15	10
3	Λούγουντζα	0	90	1	1	25	14
4	Χούμα	0	90	1	1	38	22

πάρης παρέχει πληροφορίες για τους ρουμανίζοντες ιερείς και τους ρουμανικούς ναούς της περιοχής της Μακεδονίας, μεταξύ των οποίων αναφέρεται ότι στην επαρχία Μογλενών υπάρχουν δυο ρουμανικοί ναοί, ένας στον Αρχάγγελο και ένας στη Λαγκαδιά²⁷. Η άσχημη κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή των Μογλενών προσήλκυσε το 1905 ελληνικά ανταρτικά σώματα, που οργάνωσαν στο χωριό Αρχάγγελος ελληνική πολιτοφυλακή και άρχισαν να δολοφονούν τους ρουμανίζοντες²⁸. Το 1906 τα ελληνικά σώματα σκότωσαν έ-

Την έντονη ρουμανική δραστηριότητα και την ισχυρή αντίστοιχα αντίσταση των Βλάχων των Μογλενών μεταξύ των ετών 1900-1910 περιγράφει η έκθεση του Μητροπολίτη Μογλενών Ανθίμου στις 11 Ιουνίου 1907, κατά την οποία η τρομοκρατία και οι δολοφονίες των ελληνοφρονούντων Βλάχων, αλλά και «το άφθονον χρυσίον της ρουμανικής προπαγάνδας» συνετέλεσαν στην εμφάνιση του «ρωμουνισμού» στην περιοχή, παρότι οι Βλαχομογλενίτες κατόρθωσαν «να διατηρήσωσιν ακέραιον και αλώβητον το θρησκευτικόν

και εθνικόν αυτών φρόνημα και ζήσωση ως Έλληνες χριστιανοί»³¹. Η αισθητή αυτή πρόοδος της ρουμανικής εθνικιστικής κίνησης εξασθενεί και ανακόπτεται λίγα χρόνια αργότερα, καθώς οι ρουμανίζοντες επέστρεψαν στους κόλπους του Πατριαρχείου και οι μαθητές των ρουμανικών σχολείων προσέρχονταν και πάλι στα ελληνικά³². Τέτοια είναι η περίπτωση του χωριού Περίκλεια, οι πρόκριτοι του οποίου αποκήρυξαν το Νοέμβριο του 1907 την Εξαρχία και τη ρουμανική προπαγάνδα ενώπιον των τουρκικών αρχών³³.

Σε αρκετά όμως χωριά οι διενέξεις και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των κατοίκων συνεχίζονταν και οι ρουμανίζοντες αυξάνονταν. Το 1907 η ρουμανική προπαγάνδα μισθοδοτούσε στον Αρχάγγελο 25 άτομα και συντηρούσε 22 οικογένειες και 40 περίπου μαθητές³⁴. Η ρουμανική εκκλησία της κοινότητας πυρπολήθηκε το Νοέμβριο του 1908 από τους ίδιους τους ρουμανίζοντες με απώτερο σκοπό να καεί και το ελληνικό σχολείο που βρισκόταν δίπλα σε αυτήν³⁵. Οι ίδιοι κατέλαβαν το 1909 μια από τις ελληνικές εκκλησίες του χωριού για τις εκκλησιαστικές τους συνάξεις³⁶. Τον Ιούλιο του 1910 η ρουμανική εκ-

παιδευτική κίνηση καταφέρνει να επιβάλλει τη ρουμανική γλώσσα και να τοποθετήσει ρουμανοδιδασκάλους στα ελληνικά σχολεία που καταλαμβάναν δια της βίας στα προαναφερθέντα βλαχοχώρια της Αλμωπίας³⁷.

Τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι ρουμανίζοντες με τη σύμπραξη των βουλγαρικών συμμοριών και την υπόθαλψη των τουρκικών αρχών είχαν σαν αποτέλεσμα την προσχώρηση πολλών κατοίκων στην Εξαρχία. Στο σημείο όμως αυτό επενέβαιναν τα ελληνικά σώματα που αποκαθιστούσαν την εκκλησιαστική τάξη. Στο Σκρα μεταξύ 1905 και 1907 εμφανίστηκαν ελληνικά ανταρτικά σώματα που υπό τις απειλές δολοφονιών για όσους δεν συμμορφώνονταν, απαιτούσαν εκ μέρους των ρουμανιζόντων και των βουλγαριζόντων κατοίκων την αναγνώριση του Πατριαρχείου και την επιστροφή τους σε αυτό³⁸. εντούτοις οι βιαιοπραγίες των ρουμανιζόντων εναντίον των ελληνοφρονούντων αυξάνονται ιδιαίτερα στα 1909, όπως φαίνεται από τις συχνές ανταποκρίσεις στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης Αλήθεια³⁹. Παρόμοια γεγονότα εκ μέρους των ρουμανιζόντων έχουμε στα 1910 και στον Αρχάγγελο και

25 Berciu - Drăghicescu 1996, 250. Κουκούδης 2001, 262.

26 Berciu - Drăghicescu 1996, 252-253.

27 Αδάμου 1998, 75-76.

28 Κουκούδης 2001, 256.

29 Κολτσιδάς 1994, 388-389. Κουκούδης 2001, 298-299.

30 Επίσημα έγγραφα 1906, μδ'-μθ'. Κολτσιδάς 1994, 122 (σημ. 41), 250 (σημ. 232), 379. Κουκούδης 2001, 265.

31 Η έκθεση του Μητροπολίτη Μογλενών Ανθίμου περιέχεται στο περ. Εκκλησιαστική Αλήθεια, τ. 21, έτος ΚΖ' (1907), 397-401.

32 Κολτσιδάς 1994, 242.

33 Κουκούδης 2001, 262-263.

34 Κουκούδης 2001, 256.

35 Ο εμπρησμός της ρουμανικής εκκλησίας απασχόλησε για αρκετό καιρό τους συντάκτες της εφημερίδας της Θεσσαλονίκης Αλήθεια, έτος 6ο, φ. 825 (109), Σάββατο 1.11.1908/φ. 828 (112), Τετάρτη 4.11.1908/φ. 838 (122), Κυριακή 16.11.1908. Εφημ. Νέα Αλήθεια, έτος 1ο, φ. 129, Τρίτη 3.11.1909/φ. 130, Τετάρτη 4.11.1909/φ. 203, Τετάρτη 3.2.1910. Κολτσιδάς 1994, 388-389, σημ. 353 και 354.

36 Κουκούδης 2001, 256.

37 Κολτσιδάς 1994, 293, 389. Κουκούδης 2001, 263.

38 Ανεστόπουλος 1969, 87-93. Κολτσιδάς 1994, 284-286. Βακαλόπουλος 1999, 72, 106-107, 199-200, 283-284, 344-348.

39 Εφημ. Αλήθεια, έτος 6ο, φ. 889 (173), Τρίτη 27.1.1909/φ. 903 (187), Παρασκευή 13.2.1909/φ. 932 (216), Πέμπτη 19.3.1909/φ. 933 (217), Παρασκευή 20.3.1909/φ. 934 (218), Σάββατο 21.3.1909/φ. 935 (219), Κυριακή 22.3.1909.

στην Ούμα⁴⁰. Άμεση συνέπεια των προβλημάτων που δημιουργούσε η ρουμανική προπαγάνδα αλλά και της στρατολόγησης των χριστιανών από τις τουρκικές αρχές μετά το 1908, ήταν ο εκπατρισμός πολλών κατοίκων των χωριών αυτών από τις αρχές ακόμα του 20ού αιώνα στην Αυστραλία και στην Αμερική, ενώ στο Cleveland του Οχάιο δημιουργήθηκε μικρή παροικία Οσιανιωτών που διέπρεψαν ως ξενοδόχοι και εστιατορές⁴¹.

Μετά το 1911 η ρουμανική κίνηση με την υποστήριξη των Νεότουρκων κατάφερε να αρπάξει δια της βίας τις κοινοτικές σφραγίδες των βλαχομογλενίτικων χωριών της επαρχίας Αλμωπίας, να καθιερώσει την χρήση της ρουμανικής γλώσσας στην εκκλησιαστική λειτουργία και να τοποθετήσει ρουμανίζοντες ιερείς στις ελληνικές εκκλησίες⁴². Παρόλα αυτά τα σχέδια της ρουμανικής εκκλησιαστικής πολιτικής δεν πραγματοποιήθηκαν, αφού η ρουμανική διπλωματία δεν κατάφερε να πείσει τις τουρκικές αρχές να εγκρίνουν τη δημιουργία αυτοκέφαλης εκκλησίας για τους Βλάχους. Οι προσπάθειες των ρουμανιζόντων να επιβάλλουν δια της βίας τη ρουμανική γλώσσα στις ελληνικές εκκλησίες και η ρήξη τους με τους ελληνοφρονούντες που δεν το επέτρεπαν, είχε σαν αποτέλεσμα την προσχώρηση των πρώτων στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Εξαρχίας⁴³. Στα 1910 ο Χαλκιόπουλος αναφέρει ότι η Λαγκα-

διά κατοικούνταν από 228 ορθόδοξους ελληνοβλάχους, που κατείχαν τον ελληνικό ναό, και από 371 ρουμανίζοντες, που κατείχαν κάποιον εξοχικό ελληνικό ναό από το 1896⁴⁴. Το ίδιο έτος ο πληθυσμός της Περίκλεια αποτελούνταν από 210 ορθόδοξους ελληνοβλάχους και από 108 ρουμανίζοντες, της Νώτιας από 3.320 βλαχόφωνους μουσουλμάνους, της Ούμας από 195 ορθόδοξους ελληνοβλάχους και από 645 ρουμανίζοντες, ενώ του Αρχάγγελου από 837 ορθόδοξους ελληνοβλάχους και από 385 ρουμανίζοντες⁴⁵. Τα Τρία Έλατα αναφέρει απλά ότι κατοικούνταν από 560 ορθόδοξους Έλληνες, χωρίς να υπεισέρχεται σε άλλες διευκρινίσεις⁴⁶.

Το 1912 το ρουμανικό σχολείο του Αρχαγγέλου παρέμεινε κλειστό, αλλά το 1913 το σχολικό κτίριο παραχωρήθηκε στους ρουμανίζοντες μαζί με την νεότερη μικρή εκκλησία. Οι ελληνοφρονούντες διατήρησαν την παλιά μεγάλη εκκλησία και επισκεύασαν ένα κτίριο που το χρησιμοποίησαν ως σχολείο. Έτσι το 1914 ο Αρχάγγελος είχε δυο μικτά σχολεία, το ρουμανικό και το ελληνικό, και την έδρα του επόπτη των ρουμανικών σχολείων. Το 1920 και μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το ελληνικό σχολείο βρισκόταν στην χειρίστη κατάσταση και οι ρουμανοδιδάσκαλοι βρήκαν πρόσφορο έδαφος για να δράσουν. Το 1921 λοιπόν ο επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων Δημ. Τσιώτης δημιούργησε επίσημη

ρουμανική κοινότητα στο χωριό και το 1923 εγκαταστάθηκε εκεί και ρουμανοδιδάσκαλος, καθώς οι ελληνικές αρχές αδρανούσαν και δεν έστελναν έλληνα δάσκαλο. Την εποχή αυτή οι διώξεις των ρουμανιζόντων εκ μέρους των ελλήνων αξιωματούχων είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του κύματος εξόδου των πρώτων προς τη Ρουμανία⁴⁷.

Στην Περίκλεια το Νοέμβριο του 1912 το ρουμανικό σχολείο δεν λειτουργούσε και έτσι μετά από έναν χρόνο περιήλθε στην κατοχή των γραικομάνων του χωριού. Η λειτουργία όμως στην εκκλησία γινόταν εκ περιτροπής ελληνιστί και ρουμανιστί. Το 1914 η κοινότητα διέθετε ένα ελληνικό και ένα ρουμανικό σχολείο, ενώ το 1921 ο προαναφερθείς Δημ. Τσιώτης δημιούργησε κι εδώ μια μικρή ρουμανική κοινότητα⁴⁸.

Το σχολικό κτίριο της Λαγκαδιάς παραχωρήθηκε το Νοέμβριο του 1913 στους γραικομάνους, παρά την υπεροχή των ρουμανιζόντων (65 οικογένειες έναντι 55), οι οποίοι εγκατέστησαν το σχολείο τους σε άλλο κτίριο. Όσον αφορά στα εκκλησιαστικά, η τέλεση των ακολουθιών γινόταν εναλλάξ στα ελληνικά και στα ρουμανικά, παρά τις απειλές που δέχονταν οι ρουμανίζοντες από έλληνες αξιωματούχους. Το 1921 όμως, ο επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων Δημ. Τσιώτης ιδρύει κι εδώ ρουμανική κοινότητα, όπως και στα άλλα βλαχομογλενίτικα χωριά⁴⁹.

Μεγάλος αριθμός Μογλενιτών Βλάχων κατέφυγε στην Dobrogea - το

Cadrilater της Ρουμανίας - στα χρόνια του μεσοπολέμου εξαιτίας της προπαγάνδας, αλλά και της αδιαφορίας της πολιτείας. Στα 1925 πολλοί Βλαχομογλενίτες από την Περίκλεια εκπατρίστηκαν στο Sarsinlar, 70 οικογένειες από την Λαγκαδιά στο Sarsinlar, το Caracli και το Cazmir και 85 οικογένειες από τον Αρχάγγελο στην Dobrogea⁵⁰. Από το 1928 μέχρι το 1947 στην Cocina, στην Cavanaugh και στην Ceamurlia της Ρουμανίας εγκαταστάθηκαν περίπου 1.500 οικογένειες Βλάχων από τη Λαγκαδιά, την Περίκλεια και τον Αρχάγγελο Πέλλας, αλλά και από την Κούπα και το Σκρα Κιλκίς⁵¹. Σήμερα απαντούμε Βλαχομογλενίτες μόνο στην Cerna της επαρχίας Tulcea της Ρουμανίας, προερχόμενους από την Ελλάδα (Περίκλεια) και την π.Γ.Δ.Μ. (Huma)⁵². Όσοι Μογλενίτες έφυγαν το 1925 από τα Τρία Έλατα δημιούργησαν παροικίες στη Βουλγαρία με 35 οικογένειες στη Jambol, 35 οικογένειες στο Topolovgrad, 15 οικογένειες στο Golem Manastir, 8 οικογένειες στη Sofija, 4 οικογένειες στο Petrici και 3 οικογένειες στο Mal Manastir⁵³.

Στον Αρχάγγελο, στην Περίκλεια και στη Λαγκαδιά οι ρουμανίζοντες «ουδεμίαν προπαγανδιστική κίνησην εσημείωσαν», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει έκθεση της Ανωτέρας Διεύθυνσης Χωροφυλακής Μακεδονίας το 1932. Το ρουμανικό σχολείο Αρχάγγελου είχε πάψει να λειτουργεί ήδη από το 1926, μέχρι που το 1929 ο ρουμανοδιδάσκαλος Βιτάνης Σιούπκας, ο ρου-

40 Εφημ. Νέα Αλήθεια, έτος 1ο, φ. 252, Παρασκευή 2.4.1910/φ. 257, Πέμπτη 8.4.1910/φ. 258, Παρασκευή 9.4.1910/φ. 260, Κυριακή 11.4.1910/φ. 262, Τετάρτη 14.4.1910/φ. 263, Πέμπτη 15-4-1910/φ. 264, Παρασκευή 16.4.1910/φ. 265, Παρασκευή 23.4.1910/έτος 2ο, φ. 305 (6), Κυριακή 6.6.1910/φ. 349 (50), Πέμπτη 29.7.1910/φ. 351 (52), Σάββατο 31.7.1910/φ. 357 (58), Σάββατο 7.8.1910.

41 Hâciu 1936, 243-244. Κουκούδης 2001, 256.

42 Βλάχος 1954, 190. Κολτσιδάς 1994, 293, σημ. 358.

43 Κολτσιδάς 1994, 278-279.

44 Χαλκιόπουλος 1910, 34.

45 Χαλκιόπουλος 1910, 34-35.

46 Χαλκιόπουλος 1910, 35.

47 Κουκούδης 2001, 256-258.

48 Κουκούδης 2001, 263-264.

49 Κουκούδης 2001, 268-269.

50 Simovski 1998, 81, 92-93, 96. Κουκούδης 2001, 258, 269.

51 Η παρακίνηση των κατοίκων του Αρχαγγέλου και της Λαγκαδιάς να μεταναστεύσουν στη Ρουμανία έγινε από τον επιθεωρητή των ρουμανικών σχολείων Πέτρο Κούνια. Cusa 1996, 57-59, 70-71. Κουκούδης 2001, 257-269.

52 Kahl 1999, 152. Tîrcomnicu 2001, 164-168.

53 Simovski 1998, 92.

μάνος επιθεωρητής Φίλιππος Γκις και η σύζυγός του Μπέκα επιχείρησαν ανεπιτυχώς την επανίδρυσή του⁵⁴. Λίγο αργότερα όμως και συγκεκριμένα το 1934, λειτουργούσαν ρουμανικά δημοτικά σχολεία στον Αρχάγγελο, την Περικλεια και τη Λαγκαδιά⁵⁵.

Οι ελληνικές αρχές κατέβαλαν ήδη από το 1923 προσπάθειες για να απομειώσουν αυτόν τον ετερογενή πληθυσμό που κατοικούσε στην ελληνική μεθόριο και θεωρούνταν ένας οινεί κίνδυνος σε περίπτωση αναταραχής στην περιοχή, με την λήψη ειδικών μέτρων γι' αυτές⁵⁶. Το 1929 η ελληνική πολιτεία για πρώτη φορά μετά την υπογραφή των Συνθηκών Βουκουρεστίου (1913)⁵⁷, Σεβρών (1920) και Λοζάννης (1923), με τις οποίες είχε αναλάβει μια σειρά υποχρεώσεων έναντι των εθνικών, γλωσσικών και θρησκευτικών μειονοτήτων της Ελλάδας, έσπευσε να ανταποκριθεί νομοθετικά στο ζήτημα της προστασίας τους και της εφαρμογής των σχετικών με αυτήν διατάξεων. Ο τότε πρωθυπουργός Ελ. Βενιζέλος, λίγους μόλις μήνες μετά την έναρξη της κυβερνητικής του θητείας, πρότεινε στη Βουλή την ίδρυση θέσης Επιθεωρητή Εθνικών, Θρησκευτικών και Γλωσσικών Μειοψηφιών, η οποία θα υπαγόταν άμεσα στο πολιτικό γραφείο του εκάστοτε πρωθυπουργού (Νόμος

4125/4.4.1929). Η Επιθεώρηση Μειοψηφιών λειτούργησε με πρώτο διευθυντή τον Κ. Στυλιανόπουλο, αλλά το έργο της διήρκεσε όσο και η τελευταία κυβερνητική θητεία του Βενιζέλου. Το μετέπειτα κενό από τη μη λειτουργία της Επιθεώρησης καλύφθηκε το 1936 με την ίδρυση Διεύθυνσης Πολιτικών Υποθέσεων με αρμοδιότητα τον έλεγχο εφαρμογής των διατάξεων προστασίας των μειονοτήτων⁵⁸ και αργότερα έφερε τον τίτλο Γενική Επιθεώρηση Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής και μέχρι το 1954 λειτουργούσε στη Γενική Διοίκηση της Μακεδονίας Διεύθυνση Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων⁵⁹, που είχε αναλάβει το γενικότερο έργο των επιθεωρήσεων, αλλά και τη σύνταξη εκθέσεων περί των μειονοτήτων της ελληνικής περιφέρειας.

Σε έκθεση του Διευθυντή Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας Αθαν. Παπαευγενίου προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας με ημερομηνία 21 Αυγούστου 1943 καταγράφονται τα λειτουργούντα την εποχή βλάχικα σχολεία της περιφέρειας της Μακεδονίας, μεταξύ των οποίων και ένα σχολείο στον Αρχάγγελο⁶⁰, που λειτουργούσε από το

1942 μέχρι το 1944 και φοιτούσαν σε αυτό 37 μαθητές και 30 νήπια, οι γονείς των οποίων δελεάζονταν με τις υψηλές υλικές παροχές της προπαγάνδας⁶¹. Στο ρουμανικό σχολείο του Αρχάγγελου φοίτησαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής 100 περίπου μαθητές, δελεασμένοι πιθανόν από τη ρουμανική επισιτιστική βοήθεια, τα γνωστά «αλιμέντι» των σχολικών συσσιτίων και πιο συγκεκριμένα είχε 10 μαθητές το 1941-1942 και 46 μαθητές το 1942-1943⁶². Μάλιστα ο εκεί ανθελληνιστής ρουμανοδιδάσκαλος Β. Σιούπκας είχε φροντίσει να εφοδιάσει τους οπαδούς του με ρουμανικές ταυτότητες, ώστε να αποφεύγουν τις συλλήψεις από τις κατοχικές δυνάμεις⁶³.

Οι τελευταίες κινήσεις της ρουμανικής προπαγάνδας πραγματοποιούνται την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου. Το 1943 συντάχθηκε δεκάσέλιδο καλλιγραφημένο φυλλάδιο της Asociația Generala a Corpului Didactic

Primar din Macedonia - Salonic (Γενικός Σύλλογος Πρωτοβάθμιου Διδακτικού Σώματος Μακεδονίας - Θεσσαλονίκη) που περιλαμβάνει λίστα προεγγραφέντων συνδρομητών για βοήθεια των ρουμανοδιδασκάλων και των οικογενειών τους. Μεταξύ αυτών αναφέρονται ο Adam Bujini, διευθυντής του ρουμανικού δημοτικού σχολείου Αρχάγγελου, και η Zoïța Simu και η Sevastia Sisa, δασκάλες⁶⁴. Στις 23 Απριλίου 1944, όταν πραγματοποιήθηκε η ετήσια γενική συνέλευση του Συλλόγου Διδασκόντων των ρουμανικών σχολείων της Μακεδονίας, παραβρέθηκαν σε αυτήν μεταξύ άλλων ο δάσκαλος Gheorghe Repidon και οι δύο προαναφερθείσες δασκάλες από τον Αρχάγγελο⁶⁵. Χαρακτηριστική τέλος είναι η πληροφορία ότι το 1947 οι ρουμανίζοντες του Αρχαγγέλου επιχείρησαν να καταλάβουν το ναό του χωριού δια της βίας, όταν πα όλα είχαν τελειώσει για την προπαγάνδα⁶⁶.

Γενικής Διοικητικής Περιφέρειας Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 21 Αυγούστου 1943. Ας σημειωθεί ότι ο Παπαευγενίου εξέδωσε το 1946 βιβλίο για τις μειονότητες της Ελλάδας, η οποία είχε εγκριθεί προς έκδοση από τους πανεπιστημιακούς καθηγητές Αντ. Κεραμόπουλο και Ν. Βλάχο και από τον τότε Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας Ιω. Πολυγένη (Παπαευγενίου 1946). Το σπάνιο αυτό βιβλίο μου παραχώρησε από την ιδιωτική του βιβλιοθήκη ο πολυγραφότατος συγγραφέας Γ. Εξαρχος, τον οποίο και ευχαριστώ θερμά.

61 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Εκθέσεις Αθανασίου Παπαευγενίου, Γενικού Επιθεωρητού Εκπαιδεύσεως, περί των εν τη Βορ. Ελλάδι ανθεθνικών προπαγανδών, Θεσσαλονίκη 28 Ιουνίου 1942 και Εκθέσεις Αθανασίου Παπαευγενίου, Γεν. Επιθεωρητού Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων περί των εν τη περιφέρεια της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας Μειονοτικών Σχολείων, Θεσσαλονίκη 16 Αυγούστου 1944. Χρυσόχοου 1951, 85.

62 Χρυσόχοου 1951, 79, 81-82, 86-87. Κουκούδης 2001, 259.

63 Χρυσόχοου 1951, 73.

64 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 4, φυλλάδιο της Asociația Generala a Corpului Didactic Primar din Macedonia - Salonic. Listă de Subscripție pentru ajutorarea Invățătorului de pe front și a familiei lui, 1943.

65 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας 1907-1954, φακ. 3, Registrul de Proceșe - Verbale de Asociatiei Generale Corpului Didactic Primar, Salonic 1943, No 20, αλλά και φακ. 5, αντίγραφο του Procesul Verbal Nr. 20 al Adunarii Generale anuale a Asociației Corpului Didactic Primar din Macedonia ținuta în ziua de 23 Aprilie 1944 la Salonic.

66 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μει-

54 Κουκούδης 2001, 258-259.

55 Tonaru 1934, 105.

56 Διβάνη 2000, 75-81.

57 Το ελληνικό κράτος είχε αναλάβει ειδικότερες υποχρεώσεις απέναντι στους Βλάχους με τη Συνθήκη αυτή, σύμφωνα με την οποία «Η Ελλάς συγκατατίθεται να παράσχη αυτονομίαν εις τας των Κουτσοβλάχων σχολάς και εκκλησίας τας ευρισκομένας εν ταις μελλούσαις ελληνικαίς κτήσεσι και να επιτρέψη την σύστασιν επισκοπής δια τους Κουτσοβλάχους τούτους, της Ρουμανικής Κυβερνήσεως δυναμένης να επιχορηγή, υπό την επιβλεψιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, τα ειρημένα ενεστώτα και μέλλοντα θρησκευτικά και εκπαιδευτικά καθιδρύματα». Διβάνη 2000, 97-98.

58 Τσιούμης 1997, 185-198. Διβάνη 2000, 75-81, 91-92.

59 Συστάθηκε με το υπ' αριθμ. 1 νομοθετικό διάταγμα της 30ης Απριλίου /2ας Μαΐου 1941.

60 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. Κ 4, 11 σχετικές Επιστολές της

Οι ρουμανικές και όχι βλάχικες κοινότητες και τα ρουμανικά εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά ιδρύματα συνέχισαν να λειτουργούν στην Ελλάδα μέχρι το τέλος της Κατοχής και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το μόνο όμως που μας κατέλειπαν οι προπαγάνδες και οι εθνικισμοί που αναπτύχθηκαν ήταν οι πικρές αναμνήσεις. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι το ζήτημα των αλλόγλωσσων κατοίκων της Βορείου Ελλάδας απασχολούσε τις ελληνικές αρχές μέχρι και το 1952-1953. Σε απόρρητη αλληλογραφία που ανταλλάχθηκε μεταξύ των Διευθύνσεων Αλλοδαπών Μακεδονίας - Θράκης και Αθηνών συζητούνται από τους υπεύθυνους τα αναγκαία ληπτέα μέτρα «προς γλωσσικήν και εθνικήν αφομοίωσιν του ξενόγλωσσου στοιχείου» και κυρίως στα χωριά που λειτουργούσαν ρουμανικά σχολεία. Τονίζουν λοιπόν την επιτακτική ανάγκη επάνδρωσης των εγκαταλειμμένων σχολείων της περιοχής με «διδασκάλους - Εθναποστόλους», οι οποίοι όφειλαν να δημιουργήσουν ελληνικές συνειδήσεις στους ρουμανίζοντες⁶⁷. Η στάση όμως των ιθυνόντων ήταν αντιφατική, όπως μπορεί κανείς να συμπεράνει από τα έγγραφα αυτά, καθώς η συνταχθείσα τον Ιανουάριο του

1953 απόρρητη «Έκθεσις περί των εν Ελλάδι βιούντων Κουτσοβλάχων - Ατσιγγάνων - Γκαγκαούζων και Ασυριών» τονίζει ότι οι Βλάχοι πρέπει να τύχουν «ίσης μετά των λοιπών Ελλήνων και ανυστεροβούλου μεταχειρίσεως, παρ' απασών των Κρατικών Υπηρεσιών», έτσι ώστε να επιτευχθεί η απαγκίστρωσή τους από την προπαγάνδα και η εθνική τους αφομοίωση. Μεγάλη προσοχή υποδεικνύει ότι πρέπει να καταδειχθεί για τους προσηλωμένους «φανατικά και ανίατα» στην προπαγάνδα και μάλιστα θεωρεί αναγκαία τη συνεχή παρακολούθησή τους βάσει παλαιότερων κρατικών διαταγών⁶⁸. Μια τέτοια διαταγή περιέχεται σε εμπιστευτική έκθεση του Γενικού Επιθεωρητή Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Αθην. Παπαευγενίου με ημερομηνία 6 Ιουνίου 1945 «Περί της τηρητέας στάσεως έναντι των Ρουμανιζόντων», που έπρεπε να διωχθούν ως δοσίλογοι «Έλληνες πολίτες» για τις παρεκτροπές και τα εγκλήματα τους, χωρίς όμως να καταλογίζονται ευθύνες σε ολόκληρη τη ρουμανική μειονότητα⁶⁹.

Δεν είναι ίσως δραματοποιημένη η εκτίμηση ότι οι Βλάχοι βρέθηκαν να βιώνουν έντονα τον τραγικό ρόλο της

Ιφιγένειας. Μάλιστα η τραγικότητα συνοδεύτηκε από την αντίφαση και το οξύμωρο, καθώς οι Βλάχοι στιγματίστηκαν στο σύνολό τους για επιλογές και χειρισμούς που δεν ήταν δικοί τους. Όλοι αυτοί που έφυγαν στη Ρουμανία την περίοδο του μεσοπολέμου δεν ήταν απαραίτητα και οπαδοί της προπαγάνδας, αλλά άνθρωποι κατεστραμμένοι και απελπισμένοι από την άγνοια και την αμέλεια των ελλήνων πολιτικών ιθυνόντων. Η άδικη όμως και ανεδαφική στάση και αντιμετώπιση των Βλάχων πηγάζει ακόμη και σήμερα από την επιφυλακτικότητα και την αρνητικότητα των εκάστοτε κατόχων των ηνίων της πολιτικής με άμεσο αποτέλεσμα την δημιουργία «αλυτρωτικών κύκλων» του εξωτερικού, που διαιωνίζουν τα όποια προβλήματα, διαστρεβλώνουν συστηματικά την πραγματικότητα και ενισχύουν την επιφυλακτικότητα των ίδιων των Βλάχων για όσους ενδιαφέρονται γι' αυτούς. Υπάρχουν όμως και σύγχρονοι συγγραφείς που αυτοαποκαλούνται «βλαχολόγοι» και με τις πεπαλαιωμένες αντιλήψεις τους στο όνομα της καθαρότητας της φυλής μας καθίστανται υπόλογοι απέναντι σε όλους τους Βλάχους, που δεν έχουν κανέναν λόγο να παραδίδουν μαθήματα εθνικοφροσύνης και να υπερασπίζονται την ελληνικότητά τους, όπως δεν έχει και κανένας έλληνας υπήκοος.

ΠΗΓΕΣ

Γενικά Αρχεία Κράτους (ΓΑΚ)

- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία,

Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Έκθεσις Αθανασίου Παπαευγενίου, Γενικού Επιθεωρητού Εκπαιδεύσεως, περί των εν τη Βορ. Ελλάδι αντεθνικών προπαγανδών, Θεσσαλονίκη 28 Ιουνίου 1942.

- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 4, Φυλλάδιο της Asociația Generala a Corpului Didactic Primar din Macedonia - Salonic. Listă de Subscripție pentru ajutorarea Invățatorului de pe front și a familiei lui, 1943.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 3, Regústrul de Proceșe - Verbale de Asociației Generale Corpului Didactic Primar, Salonic 1943, No 20.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. Κ 4, 11 σχετικές Επιστολές της Γενικής Διοικητικής Περιφέρειας Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 21 Αυγούστου 1943.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 5, αντίγραφο του Procesul Verbal Nr. 20 al Adunării Generale anuale a Asociației Corpului Didactic Primar din Macedonia ținută în ziua de 23 Aprilie 1944 la Salonic.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης

Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Εμπιστευτική επιστολή του Αθανασίου Παπαευγενίου, Γενικού Επιθεωρητού Εκπαιδεύσεως, προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού περί των βλαχικών εκκλησιών και των Βλάχων ιερέων, Θεσσαλονίκη 7 Αυγούστου 1947.

67 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 89, Γλωσσική Αφομοίωση Ξενοφώνων Ελλήνων, Επιστολή του Γενικού Κέντρου Αλλοδαπών Μακεδονίας - Θράκης προς τη Γενική Διεύθυνση Αλλοδαπών του Υπουργείου Εσωτερικών, Θεσσαλονίκη 3 Οκτωβρίου 1952.

68 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 95, Έκθεσις περί των εν Ελλάδι βιούντων Κουτσοβλάχων - Ατσιγγάνων - Γκαγκαούζων και Ασυριών, Αθήνα Ιανουάριος 1953.

69 ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας Αρχείο Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Επιστολή της Γενικής Επι-

θεώρησης Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, Θεσσαλονίκη 6 Ιουνίου 1945 και Εμπιστευτική Επιστολή της Γενικής Επιθεώρησης Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού, Θεσσαλονίκη 28 Ιανουαρίου 1948.

- σης Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Έκθεσις Αθανασίου Παπαευγενίου, Γεν. Επιθεωρητού Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων περί των εν τη περιφέρεια της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας Μειονοτικών Σχολείων, Θεσσαλονίκη 16 Αυγούστου 1944.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Επιστολή της Γενικής Επιθεώρησης Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων προς το Υπουργείον Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, Θεσσαλονίκη 6 Ιουνίου 1945.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Εμπιστευτική επιστολή του Αθανασίου Παπαευγενίου, Γενικού Επιθεωρητού Εκπαιδεύσεως, προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού περί των βλαχικών εκκλησιών και των Βλάχων ιερέων, Θεσσαλονίκη 7 Αυγούστου 1947.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 93, Ετερόδοξα και Ρουμανικά Σχολεία, Εκθέσεις δια Ρουμανικά Σχολεία από 1941, 1947-1948, Εμπιστευτική επιστολή της Γενικής Επιθεώρησης Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού, Θεσσαλονίκη 28 Ιανουαρίου 1948.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 89, Γλωσσική Αφομοίωσις Ξενοφώνων Ελλήνων, Επιστολή του Γενικού Κέντρου Αλλοδαπών Μακεδονίας - Θράκης προς τη Γενική Δ/ση Αλλοδαπών του Υπουργείου Εσωτερικών, Θεσσαλονίκη 3 Οκτωβρίου 1952.
- ΓΑΚ, Αρχείο Ν. Καβάλας, Αρχείο Δ/σεως Θρησκευμάτων, Τεχνικών, Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, 1907-1954, φακ. 95, Έκθεσις περί των εν Ελλάδι βιούντων Κουτσοβλάχων - Ατσιγγάνων - Γιαγκαούζων και Ασσυρίων, Αθήνα Ιανουάριος 1953.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδάμου 1997: Ι. Αδάμου, Ξένες προπαγάνδες στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου, περ. Αριστοτέλης, έτος 380, τ. 245-246 (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 1997).

Αδάμου 1998: Ι. Αδάμου, Ξένες προπαγάνδες στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου, περ. Αριστοτέλης, έτος 380, έτος 390, τ. 247-248 (Ιανουάριος - Ιούνιος 1998).

Ανεστόπουλος 1969: Α. Ανεστόπουλος, Μακεδονικός αγών 1903-1908 και η συμβολή των κατοίκων εις την απελευθέρωσιν της Μακεδονίας, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1969.

Βακαλόπουλος 1986: Κων. Α. Βακαλόπουλος, Νεώτερη Ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912), Θεσσαλονίκη 1986.

Βακαλόπουλος 1999: Κων. Α. Βακαλόπουλος, Ο ένοπλος αγώνας στη Μακεδονία (1904-1908). Ο Μακεδονικός Αγώνας, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1999.

Berciu - Drăghicescu 1996: Ad. Berciu - Drăghicescu, Romanii din Balcani. Cultură și spiritualitate. Sfarșitul secolului al XIX - lea. Începutul secolului al XX - lea, București 1996.

Βλάχος 1954: Νικ. Β. Βλάχος, Ιστορία των Κρατών της Χερσονήσου του Αίμου 1908-1914, τομ. 1ος, Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, Αθήναι 1954.

Capidan 1925: Th. Capidan, Meglenoromâni. Istoria si graiul lor, t. 1, București 1925.

Cușa 1996: N. Cușa, Aromânii (Macedonenii) în România, Editura Muntenia, Constanța 1996.

Διβάνη 2000: Λ. Διβάνη, Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών, εκδ. 4η, Αθήνα 2000.

Έξαρχος 2001: Γ. Έξαρχος, Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι), τ. Α', εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

Επίσημα έγγραφα 1906: Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηράς καταστάσεως, εν Κωνσταντινουπόλει, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου 1906, επανεκδ. Θεσσαλονίκη 1993.

Hâciu 1936: An. N. Hâciu, Aromânii. Comerț - Industrie - Arte - Expansiune - Civilizație, Focsani 1936 (ed. a II-a, Constanța 2003).

Kahl 1999: Th. Kahl, Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa, Münstersche Geographische Arbeiten 43, Münster 1999.

Kahl 2000: Th. Kahl, Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenoromänen): Das Dorf Nânti (Nótia) und die «Nântineten» in der heutigen Türkei, Zeitschrift für Balkanologie 38/1-2 (2002), 31-56.

Kahl 2004α: Th. Kahl, Aromunen und meglenitische Vlachen: Wachsendes Interesse in Südosteuropa. Kommentierte Bibliographie 1990-2004, Balkan - Archiv, Neue Folge 2004, 11-117.

Kahl 2004β: Th. Kahl, Cuvanje jezika, gubljenje identiteta: Meglenski Vlasi, στο Hiden Minorites in the Balkans - Skrivene Manjine na Balkanu, Belgrade 2004, 135-145.

Κατσάνης 2001: Νικ. Κατσάνης, Οι Βλάχοι του Πάικου (του Βυζαντινού Θέματος των Μογλενών), Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών αρ. 2, Θεσσαλονίκη 2001.

Κολτσιδάς 1994: Αντ. Μιχ. Κολτσιδάς, Ιдео-

λογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο Βαλκανικό χώρο (1850-1913). Η εθνική και κοινωνική διάσταση, εκδ. οίκος Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1994.

Κουκούδης 2001: Αστ. Ι. Κουκούδης, Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά, σειρά Μελέτες για τους Βλάχους - 3, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.

Μέλλιος 1984: Λαζ. Α. Μέλλιος, Ο εξισλαμισμός του Μητροπολίτη Μογλενών - Πέλλης, εκδ. Ιερά Μονή Αρχαγγέλου Μιχαήλ Αριδαίας 2, Αριδαία 1984.

Μόδης 1967: Γ. Μόδης, Ο Μακεδονικός Αγών και η νεώτερη μακεδονική ιστορία, Ε.Μ.Σ. 26, Θεσσαλονίκη 1967.

Νακρατζάς 1997: Γ. Νακρατζάς, Η στενή εθνολογική συγγένεια των σημερινών Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων, Μακεδονία - Θράκη, εκδ. 3η, Θεσσαλονίκη 1997.

Nenițescu 1895: I. Nenițescu, De la Romanii din Turcia Europeana, studiu etnic și statistic asupra Armânilor, București 1895.

Παπαγεωργίου 1909: Π. Ν. Παπαγεωργίου, Ο εξισλαμισμός του μακεδονικού χωριού Νοτίων. Ανέκδοτος ιστορική παράδοσις του ΙΗ' αιώνας, Μακεδονικό Ημερολόγιο 1909, 91-95.

Παπαγιάννης 2003: Στ. Α. Παπαγιάννης, Βλάχοι κα Βλαχόφωνοι Έλληνες. Δυο ξεχωριστές και εχθρικές, μεταξύ τους, εθνοτικές ομάδες, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2003.

Παπαευγενίου 1946: Αθ. Παπαευγενίου, Γενικός Επιθεωρητής Εκπαιδεύσεως, Βόρειος Ελλάς - Μειονότητες από στατιστικής απόψεως εν σχέσει με τον πληθυσμόν και την εκπαίδευσιν, εκδ. Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Θεσσαλονίκη 1946.

Saramandu 1988: N. Saramandu, Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică, Studii și Cercetari Linguistice nr. 3, anul XXXIX, 1988, 225-245.

Saramandu 2003. N. Saramandu, Studii

- aromâne și meglenoromâne, Constanța 2003.
- Simovski 1998: Tod. Hr. Simovski, Naselenite Mesta vo Egejska Makedonija, tom 1, Skopje 1998.
- Țîrcomnicu 2001: Em. Țîrcomnicu, Meglenoromânii din satul Cerna, județul Tulcea, România Socială v. 3 (April 2001), 164-168.
- Țovaru 1934: S. Țovaru, Problema Școalei Românești din Balcani, București 1934.
- Τσιούμης 1997: Κ. Α. Τσιούμης, Η θεσμοθέτηση επαθεώρησης «εθνικών, θρησκευτικών ή γλωσσικών μειοψηφιών» από τον Ελ. Βενιζέλο και η μουσουλμανική μειονότητα, περ. Βαλκανικά Σύμμεικτα 9 (1997), 185-198.
- Weigand 1892: G. Weigand, Vlacho - Meglen. Eine ethnographisch - philologische Untersuchung, Leipzig 1892.
- Weigand 1895: G. Weigand, Die Aromunen, ethnographisch - philologisch - historische untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo - romanen oder Zinzaren, erster band, Leipzig 1895.
- Weigand 2001: G. Weigand, Οι Αρωμούνοι (Βλάχοι). Τομ. Α': ο χώρος και οι άνθρωποι, εκδ. Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, Κείμενα και Μελέτες 12, Θεσσαλονίκη 2001.
- Χρυσόχοου 1951: Αθ. Ι. Χρυσόχοου, Η Κατοχή εν Μακεδονία. Βιβλίου τρίτον. Η δράσις της Ιταλορουμανικής προπαγάνδας, Ε.Μ.Σ. 16, Θεσσαλονίκη 1951.

** Ο Νικόλαος Δημ. Σιώκης είναι Θεολόγος, υποψήφιος διδάκτορας Νεοελληνικής Ιστορίας στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ.*

